

Így írsz te

Tragédia-átfordítások Karinthy Frigyes írásaiban

Előszó¹

„Se kép, se rajz nem volt az egész könyvben, csak száraz, szürke, nyomtatott szöveg. Az elején versek, aztán próza. Mutatványok különböző írók munkáiból. Parányi színdarabok, kicsinyített regények. Csakhogy egy író írta valamennyit, mindenestől. Ahogy az ember olvasni kezdte a versek, prózai részletek komoly külsejű, unalmasnak látszó szövegét, villámcsapásra megváltozott a világ. Játék volt az egész könyv, szívdobogtató, ámulatos marháskodás. [...] Réges-rég nem azért idéztük, ha idéztük, hogy ne vessünk, hanem ellenálló, titkos hatalma miatt. [Kellett] a könyv különös hatalma, amely mellesleg világrészek és évszázadok kapuit nyitotta tágra, mellesleg a humor mérhetetlen komolyságával és félisteni bátorságával állt az ember mellé, lényegében pedig nem jóakaratot és vigasztalást nyújtott, hanem erőt adott; szilárd, radioaktív magja cselekvő szakadatlansággal sugározta a titkot: hogy az élet mégiscsak nagyszabású dolog.”²

A titokzatos, vigasztaló hatású könyv az *Így írtok ti* és Both Benedek, alias Bébé – Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényének egyik főszereplője – elmondásából/leírásából tudjuk meg a fentieket. Egy szűk baráti kör tagjai citálják Karinthy humoros irodalmi karikatúráit, hogy elviseljék a katonaiskola sivárságát, értelmetlen, szigorú fegyelmét, embertelenségét. Ottlik Géza nemcsak regényében tett említést Karinthy írásáról, hanem

¹ *Így írsz te – Tragédia-átfordítások Karinthy Frigyes írásaiban* (Szerkesztette és az előszót írta: Nagy Edit). Madách Irodalmi Társaság, Szeged–Budapest, 2010. Felelős kiadó: Andor Csaba. A kötet a Madách Irodalmi Társaság ajándékkötetként készül, mellyel a megajándékozottakat arra szeretnénk ösztönözni, hogy adójuk 1%-át a Madách Irodalmi Társaság számára ajánlják fel.

² Ottlik Géza: *Iskola a határon*. Magvető Kiadó, Budapest, 1959. 326.

– többek között – egy vele készült interjúban is vallott a könyvhöz való viszonyulásáról, s egyben Karinthy hatásáról, arról, hogy első találkozása a *Nyugat* íróival szintén Karinthy közvetítésével történt. A *Próza* című kötetében olvashatjuk: „Karinthy könyve nekem [...] megnyitotta a világot. Azt tartom, hogy [...] utánozhatatlan, a szeméremnek és a szemérmelenségnek, útszéli nevetetésnek és mély gyengédségnek, pongyolaságnak és zenei fegyelemnek, ítélő férfiaságnak és kislíus tisztaságnak egyszeri, megismételhetetlen vegyülete, melynek kémiaja, magfizikája kifürkészhetetlen marad, [...] pedig nem más, mint művészetfilozófiai, ismeretelméleti, létbölcseleti reveláció. [...] Karinthy elem tárta, felmutatta, napnál világosabbá tette, hogy micsoda maga a költészet, irodalom, és hogy az irodalom az emberi léttel együtt nevetségességében is nagyszabású vállalkozás. Egy tizenhárom éves fiút, aki mondjuk *A fekete zongorán* vagy a *Vér és aranyon* csak jót röhögött volna, a paródiája úgy megbabonázta, akármekkora is nevetett rajta, a »pastiche«-on át úgy megbűvölte az eredeti, hogy a gyerekkori felelőtlen áhítatból, gondtalan vonzódásból életre-halálra szóló szerelem támadt.”³ A jól ismert, elfogadott, kedvelt gondolatokat más közegben fölfedezni – ez mindenkor nagy élmény az olvasó számára. És ahogy Ottlik-től tudjuk: ’visszafelé’ is működik a hatás: Karinthy írásai a kötelező klasszikusok olvasását is segítette/segíthette, amennyiben ösztönzőleg hatott, kedvet csinált az utáncat eredetijének a – *márcsakkíváncsiságból* – megismeréséhez.

Még egy Ottlik vonatkozású adalék: tizenkét éves korában Madách művét és Karinthy-módszerét kísérte meg *használni* a még gyermek Ottlik Géza. Írt egy – ahogy ő fogalmazta –: „[...] szurrealista drámai költeményt, melynek »Az ember komédiája« volt a címe, természetesen *Az ember tragédiájának* ellendarabja.”⁴ E korai művére így emlékezett: „Anyám megmutatta néhány ismerősének. Azt mondták rá, hogy nagyon destruktív. Bántott a bíráló. Joggal, mert hatásában, társadalmi funkciójában ez a művem⁵ volt a legkonstruktívabb. Megnevettettem vele a katonaiskolában magamat és a többieket – talán csak lazítva, rombolva a ránk kényszerített gyilkos autoritást, önkényes tekintélyt. [...] Persze, Karinthy *Így írtok tőjét* majmoltam [...]”⁶

Az *Így írtok ti* című, *mágikus* erejű könyv szerzőjének életében, művészetében meghatározó jelentőségű volt a *poéta philosophus* Madáchhoz és

³ Ottlik Géza: *A Nyugatról*, in: *Próza*, Magvető, Budapest, 1980. 219–220.

⁴ Ottlik Géza: *Félbeszakadt beszélgetés Réz Pállal*, in: *Próza*, Magvető, Budapest, 1980. 19–20.

⁵ Sajnos Ottlik Géza hagyatékában nem sikerült megtalálnom ezt a korai írást.

⁶ Ottlik Géza: *Félbeszakadt beszélgetés Réz Pállal*, in: *Próza*, Magvető, Budapest, 1980. 19–20.

Az ember tragédiája című drámai költeményéhez való viszonyulás. Karinthy Frigyes – „aki talán minden idők legmélyebb Madách-értője volt”⁷ –, számos írásában ’felhasználta’ a *Tragédiát*. Mit jelent Karinthy-módra *használni, felhasználni* egy irodalmi alkotást? Egyrészt jelentheti azt, hogy a műalkotás irodalmi karikatúra alapanyagaként (is) megjelent számára. Ám a *Tragédia* esetében más, talán még fontosabb jelentéstartalma is van a *használatnak*. Az irodalmi alkotásokhoz való, elsőként említett közelítés eredményeként született az *Így írtok ti* című *irodalmi torzkép-gyűjtemény*, vagy Karinthy pontosabb/pontosítottabb kifejezését használva: *irodalmi karikatúra-gyűjtemény*.⁸ Természetesen, ebben a műben Madách Imre drámai költeményét is így használja Karinthy, és mind az *Így írtok ti* első kötetében, mind pedig a másodikban, számos – mondhatni: meglepően sok – *Tragédiára* utaló írás található, még arra is van példa, hogy a drámai költeményt mással – Gábor Andorral – ’íratja meg’.

Vajon miért ez a gyakori *Tragédiához* fordulás? Kora gyermekkorától rajongója volt Madách művének, s ez csaknem elég is az indokláshoz, hiszen ezért válhatott belőle – ahogy Békés Vera jellemezte –: „talán minden idők legmélyebb Madách-értője”. Tizenhárom esztendősen írta naplójába a következő feljegyzést: „Madáchot isteni ihlet szállhatta meg, [...] hogy olyan igazán, olyan hatalmasan tud beszélni.”⁹ Majd később, húszévesen így fogalmazott: „Ha az *Ember Tragédiájából* nem maradt volna fent más, mint az a papírlap, amire Madách feljegyezte a dráma ötleteit – ha soha

⁷ Békés Vera jellemezte így Karinthyt, szerinte: „Az emberke tragédiájával nem kifigurázta, hanem úgyszólván bekebelezte Madáchot [...]”. In: *A „konstruktív pesszimizmus” forrásvidéke. A kreativitás mintázatai. Magyar tudósok, magyar intézmények a modernitás kibívásában*. Szerk. Békés Vera, Áron Kiadó, Budapest, 2004. 173.

⁸ Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 8.

⁹ *Tragédia*-hatások után ’kutakodva’ is érdemes beleolvasni ebbe a kis naplóba. A gyermek Karinthy Frigyes készült, nagyon rákészült a *Tragédia* színházi előadására. Amellett, hogy elolvasta (újraolvasta?) Madách művét, még verset is írt a nagy esemény előtt. Az előadást követően pedig beszámolt az élményről, minden színről elmondta gondolatait, írt a színészek játékáról, lelkesülten értékelte a látottakat. 1900. Január 26. pénteki datálással jegyezte be naplójába a fent idézett mondatot, melynek szövegkörnyezetéből részletesebben is idézek: „Vasárnap a gyerekek mennek »Ember Tragédiá«-ba. Rémül szeretnék én is menni. Tegnap átolvastam Madács e páratlan művét, igazán megkapott. [Ezt az embert isteni ihlet szállhatta meg...] Műve egy sejtetem az ember rendeltetéséről, az ember történetének folytatásáról. [...] Hej, ti színészek tudjátok ti azt a hangot eltalálni, át fogjátok-e tudni érezni ezt a darabot, – hogy igazán úgy mondhattátok el, ahogy elképzeli az ember.” [...] Január 30-án, kedden még visszatér az előadásra: „Hát igenis voltam az »Ember tragédiájába«. Hej! Bizony szép volt, de még milyen. [...] ha lesz pénzem, megnézem még 10 szer is!” In: Karinthy Frigyes: *Gyermekkori naplók. 1898–1899; 1899–1900*. (Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Szalay Károly.) Helikon Könyvkiadó, 1987. 74–77.

meg nem írja, csak a tervet, a dráma meséjét, röviden, néhány szóban –, ez a terv, ez a vázlat elég lett volna hozzá, hogy nevét fenntartsa, s úgy emlegessék őt, mint a legnagyobb költők egyikét.”¹⁰ Fiatalkori gondolatát továbbszöve írta később: „Ezt a groteszken túlzottnak látszó meghatározását Madách jelentőségének ma is vallom.”¹¹ Ugyanez a rajongás érzékelhető *A jubileumra* című, Madách születésének századik évfordulójára írott esszéjének következő mondatából: „Madáchnak nincs jelzője [...] s talán még csak egy van kívüle, mely így jelző nélkül úszik a társuló képzetek tengerében, önmagát idézve csak, összehasonlító értékmérő, jelző és főnév egyben – ez a szó: Dante.”¹²

Ám éppen ez a mélyen gyökerező pozitív viszonyulás, rajongás volt a legfőbb oka annak is, hogy az *Így írtok ti* nagy sikere nem hozott számára igazi elégedettséget, megnyugvást. Sőt, úgy vélte, hogy a siker kifejezetten kárára lett, hiszen az *Így írtok ti* karikatúráiban, azzal, hogy humoros formában utánozta mások stílusát, szóhasználatát, csak egyik oldalát mutatta meg írói tehetségének, költői-írói világának csupán a felszínét ismerhették meg olvasói az utáztatokból, a lényeg – saját gondolatai – rejtve maradtak. És – bánatára – az is kiderült, hogy erre, az *Így írtok ti* sikere után, nem is kíváncsi a világ. Karinthy Frigyesről csak a humoros utáztatok kellene, amelyek révén ismert, kedvelt irodalmárrá vált. A saját gondolatait közvetítő, más műfajú írások, a filozofikus regények, elbeszélések, novellák, versek – Karinthy olvasóit nem, vagy sokkal kevésbé érdekelték, mint a paródiák, tréfák. Nehezen viselte a megérdemelt siker 'eredményezte' beskatulyázottságát, hogy a tréfacsináló, humorista, parodista Karinthy Frigyesre van igény, ám az érzékeny költőre, filozofáló íróra nincs. Reflektált is erre rögvest – már az *Így írtok ti* második kiadásának előszavában –, a következő módon: „A magam részéről, bár lényegtelen, őszintén bevallom: jobb szeretném, ha inkább semmi nyoma nem maradna annak, hogy éltem és írtam, mint annyi, hogy az »Így írtok ti« az én nevemhez fűződik – kínosan szégyellném magam, ha többet jelentene ez a könyv, akár csak a napi események történetében is, mint amennyit az én életemben jelent.”¹³ Költői módon megfogalmazott keserű megjegyzését naplójában is olvashatjuk: „Úgy használnak engem, mint a krumplit először Európában – virágomat és gyümölcsömet (humor és vicc) tépik, a gyökérgumót (filozófiámat) eldobják.”¹⁴

¹⁰ Uo. 58–59.

¹¹ Uo. 59.

¹² L. Madách (*A jubileumra*). In: Karinthy Frigyes *Összegyűjtött Művei. Szatírák II. „Ki kérdezett?”* Akkord Kiadó, 2004. 58.

¹³ L. Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 10.

¹⁴ Karinthy Frigyes *Kiadatlan naplója és levelei*. Sajtó alá rendezte: Ascher Oszkár, Nyugat Kiadó, és Irodalmi R.T. Kiadása, 1938. 153.

Márpedig a *Tragédia*-rajongó Karinthy nem elégedhetett meg a tehetsége *felszínét* tükröző írói sikerekkel. Másra vágyott, írói hitvallásaként is elraktározható a következő – szintén a nagy műhöz, a *Tragédiához* kötődő megjegyzése: „Vallom, hogy az *Ember Tragédiája* feldönti a művészi alkotás legnépszerűbb, a legnagyobb tekintélyektől támogatott alaptörvényét, mely szerint a műalkotás értékének kérdése csak a »miként«-en és nem a »min« múlik – [...], hogy a költőt csak a kifejezés ereje teszi, függetlenül attól, amit kifejez.”¹⁵ Hiszen másképp az irodalmi paródiák értékesebbek volnának, mint az eredeti alkotások. Karinthy bármilyen stílusban, bármilyen műfajban tud írni. Móricz Zsigmond találóan fogalmazott: „[...] az íróban ott van minden író, s Karinthy, ha akarja, igazán és egymaga képes lenne megírni a világirodalom minden alkotását [...]”¹⁶ Mindent átvétít, átfordít, tükröz, s így az eredetihez képest nagyon mást hoz létre. Azonosulva a kiszemelt szerzővel, utánozza, ismétli őt, a megtévesztésig, a *görbe tükrön* tükrözött új mű „jobban kíván hasonlítani az »eredetire«, mint amaz önmagára”¹⁷

Ezekben a Karinthy-féle utánezatokban – amelyek akár ’*jobbak, mint az eredeti*’ művek – többnyire az utánezott alkotó stílusa érzékelhető/szemléltető, vagyis az író eszköztára, műveinek formája, vagyis az a bizonyos „*miként*” mutatkozik meg benne, amely a „*mit*” rejti. S mivelhogy Karinthy sűrített változatban teszi élénk szerzőtársa stílusának párlatát, „*mikéntjét*”, így abból – tartalom híján, ál-tartalommal, átalakított tartalommal – nevetésre ingerlő új mű születik. Karinthy az eredeti műnek/műveknek humor forrásává alakított változatát állítja elő. *Tragédia*-leképezései általában többszörös tükrözés eredményezte összetett tükörképek.

Miután Madách stílusát, a *Tragédia* „*mikéntjét*” magába szívta, azonosult vele, a *Tragédia* olyan utánezatait teremtette meg, amelyekben a *Tragédiából* korábban a tudatunkba vésődött gondolatok, gyakran használt citátumok sajátos nyomaira ismerünk rá. Gyakran előfordul, hogy *kölcsönveszi* Madách kifejezéseit, sőt: akár sorait is. A humorral átszótt ráismertetés eredményeként születő műveket – eredetileg a kezdő író próbálkozásaiaként¹⁸ – publikálta, s úgy közvetítette ezeket, mint a ’*nagy mű*’ megírásához szükséges előkészületeket. Az álmokat, ébredéseket egyébként is sok írásában megjelenítő Karinthy ’*tobzódik*’ az álmok át-

¹⁵ Uo. 59.

¹⁶ Idézi: Dolinszky Miklós. In: Dolinszky Miklós: *Szó szerint. A Karinthy-passió*, Magvető, Budapest, 2001. 34.

¹⁷ Dolinszky Miklós: *Szó szerint. A Karinthy-passió*, Magvető, Budapest, 2001. 34.

¹⁸ L. erről bővebben: Dolinszky Miklós: *Szó szerint. A Karinthy-passió*, Magvető, Budapest, 2001. 28–36.

vetítésében, a *Tragédia* álomszíneiből *Az emberke tragédiájában* például *álmozzi* lett. Annak, hogy Karinthy a mozit, a mozgóképet – és annak általa elképzelt, jövőbeli, tökéletesített változatát, az *élő tükröt* – egy új típusú kommunikációra épülő új kultúra alapvető eszközének tekintette. A kommunikációt radikálisan megváltoztató új eszközökre, a telefonra, mozgóképre, mozira erősen koncentráló látásmódjának kialakulásában, minden bizonnyal szerepet játszottak a képzeletét nagymértékben foglalkoztató *Tragédia*-beli álomszínek is. Az álmok és ébredések váltásait, az *ugrásokat* is sokféleképpen ültette át, a *Tragédia*-utánzatok főszereplői pedig, természetesen a *Tragédia* főszereplői. S hogy a Karinthy-módon átfordított/elferdített, Karinthy teremtette új közegükben humor forrásává lett *Tragédia*-közelítések, *Tragédia*-lenyomatok száma valóban *meglepően sok*, azt éppen ez a kis kötet demonstrálja. Karinthy *Tragédia*-karikatúrái és távolabbi *Tragédia*-érintései találhatók meg benne. Bár nem teljes – mert nem is lehet teljes – a gyűjtemény, az ismertebb *Tragédia*-leképezéseket tartalmazza. Milyet lehetne még tartalmaznia? Ennek megválaszolásához egy kis kitérőt kell tenni, s láttatni, hogy mit jelenthet még – a már kifejtett, nyilvánvaló jelentésen kívül – Karinthy-módra *használni* egy irodalmi alkotást.

A „gyökérgumóra”, filozofikus gondolataira oly büszke Karinthy miért is ne kísérelte volna meg azt, hogy a *poéta philosophus* Madách nyomán saját kora *poéta philosophus*aként jelenjen meg az irodalmi életben. Az *Így írtok ti* sikere azonban ezt az utóbbi vállalkozást csaknem észrevehetetlenné tette. A kezdő író stílusgyakorlatai, formakereső próbálkozásai után, a maga témáját megtalált író a saját hangján szólal meg, ám ezen megszólalásait kevésbé jól fogadják az olvasók, a kritikusok, irodalmárok, mint ahogy tették az irodalmi karikatúráival. Miről is írhatna Karinthy korának *poéta philosophusa*? Bizonyára ugyanarról, amiről a *Tragédia* íródott: az *erkölcsi kozmoszról*¹⁹; az ember értelemkereső próbálkozásait kutatná a 20. században is, s úgy tűnik, mintha Karinthy szerint is valami nagyon hasonlót mondana/mondhatna, mint amit a *Tragédia* sugall az értelemkereső embernek: „*az emberen csak Isten segíthetne, ha akarna*”.²⁰ Karinthy éppen olyan markánsan – vagy talán még erőteljesebben – fogalmazta meg az ember magárahagyottságát, szükségyszerű kudarcát, s ezzel együtt a teremtő gondolkodás, a szabadság, felelős választás, a hit csodáját, mint ahogy tette ezt Madách.

¹⁹ Palágyi Menyhért – az első jelentős Madách-monográfia írója – szerint, a *Tragédia Erkölcsei Kozmosz* megírásának szándékával készült. L. erről bővebben Békés Vera már idézett tanulmányát.

²⁰ Karinthy Frigyes: *Kaleidoszkóp*. In: Karinthy Frigyes: *Minden másképpen van (Ötvenkét vasárnap)*. Akkord Kiadó, 2004. 292.

Az említett filozofikus gondolat olyan szövegkörnyezetben található, amelyben újra *Tragédia*-hatást vélhetünk felfedezni, ám ez már másféle *használat*, másféle érintése a *Tragédiának*: „Ha Madách ma élne, *Az ember tragédiáját* nem *időben* írná meg, hanem *térben* – egy óriási szimultaneista drámában, amelynek színei a földgolyó életének egyetlen napját ábrázolnák – és kiderülne, hogy ezen az egy napon, ezerkilencszázhuszonhét július elsején Ádám és Éva, a föld különböző pontjain, különböző alakban éppen úgy eljátsszák sorsukat a gorilla embertől az eszkimóig, mint ahogy eljátszották az egymásra következő századok egymásra rakódó rétegei közt – hogy az Idő éppúgy nem segít, mint ahogy nem segít a Tér –, hiába minden, az emberen csak Isten segíthetne, ha akarna.”²¹

A saját hangján megszólaló Karinthy Frigyes *Mennyei riport* című regényéből való az idézett gondolat. E műben már nem a „*miként*” van a hangsúly, itt már a *gyökérgumó* mutatkozik meg annak, aki elolvassa ezt az írást. A mű főszereplője egzisztenciálfilozófiai kérdéseken gyöttrődő, értelemkereső ember. Úgy vélem, Karinthy ebben a művében kísérletet tett arra, hogy megírja – *nem időben, hanem térben* – kora *Tragédiáját*²², kora *erkölcsi kozmoszát*. Érdemes volna a rossz kritikákat kapott regényt végre megismerni, hiszen – ez a filozófiai gondolatokkal átszőtt alkotás méltatlanul maradt eddig háttérben. Birtokbavételéhez izlelgetni, *emészt*eni kell: többször kell/érdemes elolvasni, olvasgatni.

A *Mennyei riport* mellett a *Kötéltánc* – egy másik Karinthy-regény – is *Tragédia*-átvetítés 'gyanújába keveredett': Dörgő Tibor ebben a műben látja a *Tragédia* ihlető hatását. A *Kötéltánc*ot elemezve így fogalmazott: „Karinthy merész írói becsvággal *Az ember tragédiájának* »folytatását« írtta meg, saját korának jellemzőit fűzve hozzá, ugyanakkor az egész történelmet ő is bevonta a mű világába.”²³ Ez azt is jelenti, hogy a nyilvánvaló *Tragédia*-hatást tartalmazó *Igy írtok tiben* található *Tragédia*-karikatúrákon túl, Karinthy Frigyes más művét is elemezni lehetne/kellene az említett problémaközelítéssel. Mivel e kötet nyilvánvalóan nem tartalmazhat regényeket, már ezért is szükségszerűen hiányos kell hogy legyen. Ám ennek a hiányosságnak részbeni pótlását segítheti Karinthy alkotói módszerének egyik következménye. A módszert akár nevezhetnénk *láncszemekből-hálózat-építésnek* is: apróbb írásokat, amelyeket – akár többféle változatban

²¹ Uo.

²² L. erről bővebben: *Lánc, lánc, háló-lánc II. A nem időben, hanem térben megírt Tragédiáról – Bevezetesként* című írástomat. In: *XV. Madách Szimpózium*, Madách Irodalmi Társaság, Szeged–Budapest, 2008. 141–158.

²³ Dörgő Tibor: *Kötéltánc – iránytűvel. Karinthy meglepetése egy régi Madách-centenáriumra*. L. http://www.inaplo.hu/na/naput_2002/2002_02/058.htm

is – korábban már publikált, elegendő ’mennyeségű’ gondolati mag közlése után egybekapcsol, összefűz, és egy nagyobb lélegzetű új művet teremt belőlük. Teheti, hiszen a nagy tervet/terveket már nagyon fiatalon megfogalmazta a maga számára, a megvalósítás vágya pedig folyamatos, kemény munkára ösztönözte. A láncszemeket persze meg kell szülni, meg kell írni a később összeillesztendő rövid írásokat, akkor is, ha – megfogalmazása szerint –: „[H]a a lánc megvan bennem, akármelyik szemét fogom meg, mindig az egész lánc megmozdul.”²⁴ Ilyen összeszótt láncszem-hálózat az irodalmi paródiákból megteremtett, egész életében bővülő, gazdagodó *Így írtok ti* című (irodalmi)világ-leképezés. Hasonlóképpen, már ismert *láncszemekre* bukkanhat az olvasó a *Mennyei riport* olvasásakor is. Jelen kötetben ezen utóbbi alkotás *előzményeiből* emeltem be néhány rövid írást, illetve írás-töredéket, hogy az említett hiányosságot részben pótoljam.

Amint az a fentiekből már kiderült, az itt található művek – néhányuk kivételével – az *Így írtok ti*²⁵ című alkotásból valók, de nem esett szó még arról, hogy a bevalogatott alkotások milyen rendezőelv szerint kerültek különböző fejezetekbe. Nem megjelenésük időrendjében következnek, nem is aszerint, hogy az első, vagy a második kötetben szerepelnek, és nem is műfajuk szerinti elkülönítésben. Hát hogyan?

Karinthy Frigyes korában kommunikációs forradalom kezdődött/zajlott, mint ahogy ókori elődje, Szókratész idején is, ám ezek egészen más tartalmú változásokat hordoztak. Karinthy korában olyan technológiák, olyan eszközök születtek meg, amelyek az írásbeliségre épülő új szóbeliség, a másodlagos szóbeliség²⁶ kialakulásának csíráit hordozták, s ezekre reagált az író. Az ókori Szókratész idején az alfabetikus írás használatának következményeként a fogalmi gondolkodás²⁷ volt születőben. Karinthy törekvéseiben az átmenetiség korának kettős elkötelezettsége mutatkozott meg: az írásbeliség korának megfelelően, még a könyvek közvetítette

²⁴ Karinthy Frigyes: *Utazás a koponyám körül*. In: *Karinthy Frigyes Összegyűjtött Művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 283–284.

²⁵ Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. Szerkesztette és a szöveget gondozta: Ungvári Tamás. *Karinthy Frigyes összegyűjtött művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.

²⁶ L. a téma irodalmából magyarul megjelent kitűnő válogatást: *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*; Szerk. Nyíri Kristóf és Szécsi Gábor. Áron Kiadó, Budapest, 1998.

²⁷ A Szókratész alakját dialógusaiban megörökítő Platón mesterét a fogalmi gondolkodás képviselőjeként ábrázolta. Eric Havelock megfogalmazása szerint: „[...] az írás Platón számára nem pusztán új közeg volt, melyben filozófiáját kifejezhette; ellenkezőleg, az írás, az írásbeliség tapasztalata a platonizmus *forrását* magát jelentette.” Idézi Nyíri Kristóf *A 21. század filozófiája felé* című tanulmányában. In: *Filozófia az ezredfordulón*. Szerk. Nyíri Kristóf. Áron Kiadó, Budapest, 2000. 388.

tudásszerzés dominanciájának közegében szocializálódik, s az írásbeliség kultúrájának értékeit követve törekszik egyéniséggé válni. E vágyát – *görbe tükrén át – mindent akarásaként tükrözi a Találkozás egy fiatalemberrel* című novellájában is: az ifjú mindent akar(t) – híres író, felfedező, feltaláló, tudós, művész akar(t) lenni.

Ezzel együtt érzékeli az átmenetiség másik pólusát is, a 20. század elejének *korszellemében* egyre erőteljesebbé váló relativizálódást, az abszolútum hiányát/elvesztését. A relativizálódás következményeként tudatosítja az *én* képlékeny voltát, megújuló mindig-másságát, a *tulajdonságok nélküli ember* jelenlétét és megszületésének szükségszerűségét.

Az említett kettősség egyszerre van jelen Karinthy életében és műveiben, s persze, e kettősség kölcsönhatásának eredőjeként megszülető szintézis, az új kultúra világának megsejtése is. Érzékeli és megírja azokat a(z) – inkább még csupán sejthető, megjósolható, elképzelhető – változásokat, amelyeket a közlés, közlekedés új eszközei tesznek lehetővé, vagyis: érzékeli a – másodlagos szóbeliség kultúrájának lehetőségeit, tudatosítja magában következményeit, és meglátásait közvetíti írásaiban. Különösen sokat foglalkozik a film lehetséges hatásaival, a *Színház? Mozi?* című, 1926-ban írt rövid munkájában olvashatjuk: „A film felfedezése ugyanannyit jelent, ha nem többet, ugyanolyan, ha nem nagyobb jelentőségű stáció az emberi kultúra történetében, mint az írás felfedezése volt annakidején.”²⁸ Az említett jelenségeket leíró filozofikus gondolatai teszik szokatlanul aktuálissá néhány írását, amelyeket csaknem száz éve fogalmazott meg.

A két – szétválaszthatatlan – egymásnak feszülő ellentétes törekvésért próbáltam érzékeltetni azzal a *mégis-szétválasztással*, amelyet az *Időszükében* és a *Térgazdagságban* című részekre osztás jelenthet. A harmadik, *Új egyidejűségben* című részben olvasható írások pedig – mintegy szintézisként – már az új típusú kommunikációra épült új kultúrát jövendölik.

Az első – *Időszükében / Egymásutániségben – Siessünk, rövidítsünk, tömörítsünk, és persze legyünk egyéniségek, váljunk Énné!* című – részhez sorolt művek mindegyikében tetten érhető a modern ember időbeli létehez kötődő örökös időhiány, a rövidítés²⁹, egyszerűsítés igénye. Itt szerepelnek a

²⁸ Karinthy Frigyes: *Színház? Mozi?* In: *Címszavak a Nagy Enciklopédiához. 1. kötet.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 125.

²⁹ Az *Így írtok ti* második kiadásában Szász Imrének az *Emberke tragédiájához* fűzött jegyzetében olvashatjuk, hogy ez az írás „nem Madách művének, hanem a klasszikusokat átíró – és eltorzító – ún. ifjúsági kiadásoknak paródiája”. Szépirodalmi Kiadó, 1954. 661. Szász Imre megjegyzését elfogadva mondhatjuk: Milyen aktuális ez az írás napjainkban is! Aktuálisabb, mint Karinthy korában, hiszen a klasszikusok rövidítése, átírása még erőteljesebben folyik, mint Karinthy idején.

'klasszikus' *Tragédia*-karikatúrák: *Az embrió tragédiája*, *Az emberke tragédiája*³⁰, *Majd a Vica*, *A tizenötödik szín* stb.

A második – *Térgazdagságban / Egymásmellettiségben – Variációk, hiszen: minden másképpen van* című – részben található írások olyan *Tragédia*-érintések, amelyek Karinthy Frigyes perspektivisztikus, relativisztikus látásmódját demonstrálják. Ezeket az írásokat a *minden másképp van*³¹ gondolat segítségével lehetne egybefogni. Közülük néhány mára kissé 'porossá' vált, ám ez szükségszerű, hiszen a 'kávéházi Szókratész'³² elsősorban saját kora aktuális problémáira reagált, a kortársai alkotásaira figyelt, ám ezen írók, költők közül sokan mára elfelejtődtek, nem ismerjük őket, és persze a műveiket sem. Karinthy sokkal inkább a szóbeliség³³, a másodlagos szóbeliség korának közösségi lényévé alakult, s kevésbé (maradt) az írásbeliség korának/kultúrájának magányos irodalmár egyénisége, gondolkodója, bár egyértelmű, hogy akként, irodalmárként is kiemelkedő volt – másképp nem lehetne ma is olvasott, kedvelt, a klasszikusaink közé tartozó író.

A harmadik – *Új egyidejűségben / Én helyett Mi – Sejtések, előrejelzések a másodlagos szóbeliség kultúrájáról* című – rész olyan írásokat/részleteket tartalmaz, amelyek Karinthy *gyökérgumó*-gondolataiból is érzékeltetnek néhányat, azokból a *láncszemekből*, *láncszem*-gondolatokból, amelyek öszszeszeve megtalálhatók a *Mennyei riport* című regényében is. A kiemelt részletek szemléltetik Karinthy Frigyes filozofikus világlátását, s gondolatainak vitathatatlan aktualitását. Abból indult ki, hogy a technika fejlődése következtében a kommunikáció – a közlés, közlekedés, közösségiség – átalakulóban, változóban van, s elképzelte, hogy mi várható a – csiráiban már megjelent – változásokra alapozva. Erről írta meg sejtéseit, s – ahogy mára bebizonyosodott – ezek a sejtések kiváló előrejelzések voltak. A *lerögzített mozgókép*, ahogy elgondolta, új emberi kapcsolatrendszert teremt, használatának elterjedése, általánossá válása nyomán új kultúra születik. Ezen új kultúra sajátosságai közül előrejelzése szerint megváltozik az emberek viszonyulása az időhöz, a történelemhez, önmagukhoz és a másik

³⁰ *Az Emberke tragédiája* Karinthy Frigyes halála után jelent meg, a csupán töredékesen fennmaradt eredeti írást Karinthy Ferenc egészítette ki.

³¹ Utalás ezen címmel megjelent kötetére, és ezen címmel megjelent novellájára. L. Karinthy Frigyes: *Minden másképpen van (Ötvenkét vasárnap)*. Akkord Kiadó, 2004. Karinthy kulcsmondatának elemzéséről bővebben I. Nagy Edit: *Lánc, lánc, háló-lánc – Mű és valóság viszonyáról* Madách Imre, Karinthy Frigyes és Ottlik Géza írói világában; <http://filozofia.ektf.hu/anyagok/2007/nagy%20edit.rtf>.

³² Karinthy magát Szókratész-követőnek mondta: „Kitűnő elődöm a kávéházi beszélgetésekben: Szókratész...” L. *Film*. In: Karinthy Frigyes: *Címszavak a Nagy Enciklopédiához 1. kötet*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980.

³³ L. Dolinszky Miklós kiváló Karinthy monográfiáját: *Szó szerint. A Karinthy-passió*, Magvető, Budapest, 2001.

emberhez. Karinthy sokat foglalkozott a *most*nak, az azonnaliségnak új kultúra szülte dominanciájával, megsejtette, hogy az időbeliség világa helyett a *térbeliség* világában fog élni az ember, s hogy nem a közösségből kiváló egyéniség, az *Én* korszaka folytatódik, hanem ebben a vonatkozásban is radikális változások következhetnek, a megváltozott kommunikáció talaján valamiféle új közösségiség szerveződik.

Persze ezek csupán képzelődések, vágyak, jóslatok a 20. század elején. Azonban, amit Karinthy korában csak sejtésként lehetett megfogalmazni, azt korunk társadalomtudósai, filozófusai kutatásuk tárgyává teszik, mert hogy már kutatható, merthogy már nyilvánvaló megmutatkozásai észlelhetők világunkban. A film, a *lerögzíthető mozgás* új technológiái, az internet, a mobilkommunikáció valóban átalakította és folyamatosan alakítja nyelvhasználatunkat, logikánkat, gondolkodásunkat, vagyis egész világunkat. Akár állandóan kapcsolatban lehetünk – készen kapott, választott, virtuálisan teremtett – közösségeink tagjaival, az *azonnali*³⁴ kommunikációnak pedig fontos szerepe van abban a pozitív folyamatban, amelyet Nyíri Kristóf találóan a kommunikációs *elidegenedés visszavételének*³⁵ nevez. A *lerögzíthető mozgás* valóban az *azonnaliség* világához vezet, amely világban valóban a jelen idő, a most, a *hosszú most*, vagyis a '*térbeli-létmód*' dominanciája váltja fel az *időbeli-létmód* dominanciáját. *Áramlások teréről* írnak a szociológusok³⁶, filozófusok, amelyben az *időszükében* élő, önmagát,

³⁴ „Látunk valamit, nem akarjuk magunkba fojtani, és nem is kell magunkba fojtanunk. Hasonlóképpen szövegek esetében. Eszünkbe jut valami, friss hírt kapunk, egy emlék nem hagy minket nyugodni – mindezeket nem kell magunkba fojtanunk, és nem is fojtjuk magunkba. A mindenütt-jelenlévő multimodális összekapcsoltság jegyében, s ama készülékek jegyében, amelyek a multimodális gondolatok gondolásához és továbbításához szükséges erőfeszítéseket drámaian csökkentették, láthatólag egyfajta visszatérés vette kezdetét a kevésbé elidegenedett kommunikációs viszonyok világába.” L. Nyíri Kristóf: *Mobiltárs a szélessáv sodrásában*. In: *Magyar Tudomány*, 2006/7. 852. http://www.hunfi.hu/nyiri/Nyiri_Mobiltars.pdf

³⁵ L. „Az ember kommunikatív lény, amely azonban az évezredek és különösen az utóbbi évszázadok során elvesztette az állandó multimodális szélessávú kommunikáció őseredeti, primér csoportokban még meglévő lehetőségét; ezt a lehetőséget a mobiltelefon korában fokozatosan visszanyerjük. Az óraidő fegyelme elidegenedett idő; az óra egyeduralmának megszűnése a mobilkommunikáció révén történő tevékenység-koordináció következtében: elidegenedést enyhítő tényező. [...] Az alfabetikus írás és kivált a könyvnyomtatás úgyszintén a kép rovására segíti a szót. Csak a digitális fényképezés és a számítógépes grafika eszközeivel válik mindenki számára lehetővé vizuális alkotások létrehozása, s kezdődik meg a képek világának rehumanizálása.” In: Nyíri Kristóf: *Szavak és képek*. Világosság, 2007. 9. sz. 3.

³⁶ L. pl.: Castells, Manuel nagy visszhangot kiváltott könyvének 6. fejezetét, melynek címe: *Az áramlások tere*. In: *Az információ kora. Gazdaság, társadalom, kultúra. 1. köt. A hálózati társadalom kialakulása*. Gondolat, Budapest, 2005. 494–553.

egyéniségét megvalósítani törekvő, elszigetelt egyén helyére – az új kultúra teremtette lehetőséggel élő – *hálózott egyének* lépnek. A kommunikáció új eszközei segítik az együttműködést, szinkronizálódást.

Karinthy írásainak aktualitásához még egy, közismert adalék: Barabási Albert-László szerint³⁷ a hálózatok természetének feltárását nagy valószínűséggel megelőlegezte és segítette Karinthy Frigyes *Minden másképpen van* című, 1929-ben megjelent kötetének egyik írása: a *Láncszemek*.³⁸ Ez a kötet pedig, talán azt is bemutatja, hogy mit előlegezett meg *gyökérgumó*-gondolatokat tartalmazó írásaiban, korunk szövevényes *áramló terű* világáról és a *hálózott emberekről*, az *azonnaliség* kultúrájáról. Karinthy nem volt filozófus, ám ő is méltán nevezhető *poéta philosophus*nak, mint Madách Imre, akit oly nagyra tartott, s akinek drámai költeménye – *Az ember tragédiája* – valóban egy egész életre megbűvölte.

³⁷ Barabási Albert-László: *Behálózva. A hálózatok új tudománya*, Magyar Könyvklub, 2003. 42–43.

³⁸ Karinthy ezen novellájában olvashatjuk: „Annak bizonyításául, hogy a földgolyó lakossága sokkal közelebb van egymáshoz, mindenféle tekintetben, mint ahogy valaha is volt, próbát ajánlott fel a társaság egyik tagja. Tessék egy akármilyen meghatározható egyént kijelölni a Föld másfél milliárd lakója közül, bármelyik pontján a Földnek – ő fogadást ajánl, hogy *legföljebb őt* más egyénen keresztül, kik közül az egyik *neki személyes ismerőse*, kapcsolatot tud létesíteni az illetővel, csupa közvetlen ismeretség alapon.” In: Karinthy Frigyes: *Minden másképpen van (Ötvenkét vasárnap)*. Akkord Kiadó, 2004. 78.